

Feminističke/rodne teorije, epistemološki rezovi i ontologija

SAŽETAK

Nakon snažnog početnog razvoja feminističke filozofije/filozofije roda problemi kojima se bave teoretičari/ke u ovim oblastima ostaju tek predmet rasprave unutar manjih filozofskih krugova. Premda se dio razloga za ovakvo stanje može neminovno sagledavati u svjetlu nedostignute rodne ravnopravnosti u društvu, koja se jasno očitava i u statusu žena u akademskom i naučnom prostoru, glavna namjera ovog teksta jeste fokusiranje na samu teoriju unutar koje neizbrisivi tragovi patrijarhalnih obrazaca i mizoginih pristupa znatno otežavaju i ograničavaju debate usmjerene na preispitivanje ključnih filozofskih pojmova, koncepcija, sistema i metodologije.

Ključne riječi: feminizam, rod, epistemologija, ontologija, feministička filozofija.

Glavni tokovi savremene filozofije – analitički pristup, filozofija duha/uma, rad na ostavštini post/strukturalizma – i dalje na marginama ostavljaju feminističku filozofiju i filozofiju roda. Iako se može govoriti o samo nekoliko decenija u kojima se razvijaju ovi pravci/discipline, intenzivne rasprave koje se odvijaju u okviru ovih područja ostaju u nesrazmjeri u odnosu na teme zastupljene u najuticajnijim filozofskim časopisima, te najvećem dijelu kurikula i istraživačkih programa humanističkih i društvenih nauka. Sve to traži odgovore na ključna pitanja unutar feminističkih teorija i klasičnih naučnih oblasti. U kom pravcu će se nastaviti razvoj feminističkih/rodnih teorija nakon poststrukturalističkog perioda? Kako od postojećeg proizvedenog znanja, dobrim dijelom zasnovanog i na iskustvima djelovanja ženskih pokreta, izvesti jasne linije novih puteva istraživanja? Istovremeno, u savremenim društvima jasno se pokazuju znaci zaokreta ka neokonzervativizmu i retradicionalizaciji, što je vidljivo u nastojanjima da se ponovo preispitaju već stečena osnovna ženska prava, prvenstveno pravo na vlastito tijelo. Da li to znači da ćemo

* Prof. dr., Univerzitet u Banjoj Luci Filozofski fakultet (Katedra za filozofiju; Institut za humanističke i društvene nauke Filozofskog fakulteta); milena.karapetrovic@ff.unibl.org

ponovo biti suočeni s borbom za dostojanstvo i slobodu žene kao na samom početku razvoja ženskih pokreta? I na koji način će to uticati na teoriju?

U prvom dijelu teksta se razmatra središnji spor feminističke/rodne teorije kao interdisciplinarne oblasti. Glavna pitanja jesu: da li treba da naglašavamo važnost feminističkog ili rodnog pristupa? da li ih shvatamo kao ono što se dopunjuje i prepliće, kao dvije faze koje se nadovezuju istorijski, pristupe koji se razvijaju paralelno ili su u određenoj mjeri i suprotstavljeni? To neminovno otvara i pitanje na koji način unutar filozofije problematizujemo teme u čijem centru su pojmovi žena i rod. Drugi dio teksta usmjeren je na razmatranje odnosa feminističke/rodne epistemologije i dosadašnjih pristupa feminizmu putem klasičnih filozofskih metoda. U fokusu razmatranja posebno je *teorija stajališta* pri čemu se bavimo i kritikama ovog pristupa istraživanja. Na koji način možemo razumjeti feminizam sagledavajući njegove najvažnije teme unutar jedne od glavnih filozofskih disciplina – ontologije – tema je trećeg dijela teksta. Pristupajući istraživanju na ovaj način nastoji se istaknuti u kojoj mjeri središte Teorije, Subjekta i Sistema ostaje i do danas nedodirnuto, te samim tim predstavlja žarišnu tačku ka kojoj treba biti usmjerena dalja kritika iz filozofije roda/feminističke filozofije.

FEMINISTIČKA I/ILI RODNA PERSPEKTIVA

Zadržavanje pri pokušaju da se samo odbrane već izgrađene teoretske strukture i da se bavimo najnovijim teorijama i konceptima, bez saznanja o promjenama koje obilježavaju sadašnje društvo, bitno razgrađuje i umanjuje vrijednost teorije same. Osim toga, feministička/rodna epistemologija ponudila je metode (poput teorije stajališta) koje su ukazale na važnost teoretizovanja konteksta, dalje od pukog shvatanja konteksta kao različitosti koje može voditi tek ka subjektivnom viđenju. Riječ je o rekonstrukciji formi znanja, a ne objektivnog znanja samog. Neophodno je stalno biti svjestan tih društvenih promjena i previranja, ali i dostignutog teorijskog napretka u feminističkim/rodnim teorijama koje bi poslužile kao osnovno polazište. Okrenutost prema drugom, samo aktivističkom dijelu, koji bi se svodilo na formalne odgovore neokonzervativnom dijelu društva, sada dobro obučenom strategijama i taktikama djelovanja civilnog društva, znači i stalno preusmjeravanje energije feminističkih teoretičara/ki i aktivista/kinja na rješavanje aktuelnih prigovora pri čemu se iz vida gubi opšta slika o stvarnom položaju žena i muškarca u društvu.

Neophodni su novi koncepti, koji neće biti izgrađeni na dualizmima – naprimjer, feminističke/rodne teorije nasuprot teorijama maskuliniteta. Glavno pitanje ostaje vezano za namjeru da se ne prestane isticati važnost feminističkog unutar/ili u vezi sa rodnim, jer koliko god je važno ići u pravcu analitičkog rada sa kategorijom roda, toliko je i dalje nužno insistirati na nerazjašnjenim

problemima feminizma. Stvarnost pokazuje da nismo dostigli svijest o tome da žena u društvu treba da bude priznata na isti način kao muškarac, odnosno kao ljudsko biće koje jeste cjelovito, autentično i nezavisno. Patrijarhalni obrasci nisu samo neprevaziđene stare forme, već ti ostaci bivaju vješto iskorišćeni u novom restrukturiranju kako neokonzervativnih stavova u akademskog svijetu i svijetu nauke, tako i u temeljima vrijednosnih orijentacija savremenih društava.

Značajnije istraživanje feminističkih tema i problema u okviru društvenih i humanističkih nauka prvenstveno je potaknuto osnivanjem ženskih studija kao interdisciplinarnih programa. S jedne strane, to je stvorilo prostor u kome je bilo moguće i u akademskom okruženju prikazati važnost feminističkog angažmana i istaknuti potrebu dalje teoretizacije ovih pitanja. S druge strane, ovakav način usmjeravanja podučavanja i istraživanja stvorio je platformu za dalju produkciju znanja, što je vodilo i ka preispitivanju tema i problema u klasičnim naučnim oblastima. Pet decenija poslije osnivanja prvih ženskih studija, ostaje otvorena diskusija na koji način i u kojoj mjeri je to donijelo promjene, ne samo u pogledu rodne ravnopravnosti na univerzitetima, već – što je važnije – da li je to donijelo i očekivane zaokrete unutar sistema obrazovanja i u okviru istraživačkih programa.

Nekoliko je pitanja koje možemo uzeti u obzir kada raspravljamo ovoj temi. Na koji način se (osim u formalnom smislu) mijenjao pristup izučavanju feminističkih i rodničkih tema unutar ovih interdisciplinarnih oblasti? Da li su klasične društvene i humanističke nauke ostale pri tome da se zadrže u okvirima koji im i dalje omogućavaju jačanje tradicionalnog pristupa koji podrazumijeva ignorisanje doprinosa žena, te iskazivanje (prikrivenog) seksizma i mizoginije? Upravo ova dva pitanja nas vode ka razmatranju: da li je i koliko važno naglašavati govorimo li o istraživanjima iz feminističke ili rodne perspektive? Ovi teorijski sporovi i debate prepliću se i sa pitanjem: sa koje pozicije nastupati kada se institucionalno ili kroz aktivistički angažman nastoji djelovati u pravcu razrješenja pitanja potlačenosti žena u društvu i rodne neravnopravnosti?

Kao što je prethodno spomenuto, prvi interdisciplinarni programi nose naziv „ženske studije“, a dio njih taj naziv su zadržali do danas, mada se to u većoj mjeri može primijetiti kada je riječ o neformalnom obrazovanju u okviru civilnog društva. Nastali pod uticajem drugog talasa feminizma, podstaknuti diskursom o značaju određenja specifičnosti onog femininog, ovim programima se snažno naglašavalo da se presijecaju aktivističko i istraživačko, što je omogućilo kritiku iz samog akademskog prostora. Stavljanjem pojma žene u prvi plan i kroz jasno naglašen esencijalistički pristup ukazivano je na okvir koji treba postaviti i puteve koje treba slijediti. Upravo to je u nadolazećim decenijama bila i središnja tačka kritike i među samim feminističkim

teoretičarima/kama. To je posebno postalo vidljivo od trećeg talasa feminizma kada je pojam roda pokazao u kojoj mjeri njegova kompleksnost izaziva različita i čak suprotstavljena tumačenja. To je bilo potrebno kako bi se naznačilo da se ne može ostati u postojećim granicama definisanja, ali isto tako da bi se naznačili novi načini prevazilaženja koncepcija koje su mogle biti obilježene kritikom da se i same dalje zasnivaju na ostacima patrijarhalnih obrazaca iako im se stavljaju nasuprot.

Rasprave o koncepciji roda Judith Butler, uspostavljene prije tri decenije, vodile su ka tome da se preispita pojam roda uopšte već ranije definisan u okviru drugačijih značenjskih okvira. Jedno od glavnih pitanja koje se postavilo bilo je i to, nije li drugačije razumijevanje roda ostavilo nedovršenom raspravu koja je trebala da odgovori šta jeste žena ili kako se ženom postaje. Osim toga, u prostoru gdje se odvijaju borbe za priznavanje i gdje se određuje ko jeste ili nije politički subjekt, teorijsko proširenje roda je omogućilo da se ustanove novi vidovi angažmana, ali paralelno s tim ostalo je i „staro“ pitanje – na koji način to mijenja poziciju žene u društvu koja je jednim dijelom i dalje ostala nepriznata kao (politički) subjekt?

Šta to konkretno znači najbolje se pokazuje na primjerima istorije i filozofije u čijim okvirima i dalje ostaju primjetni uticaji snažnih patrijarhalnih obrazaca koji se prvenstveno manifestuju u formi marginalizacije, prećutkivanja i isključivanja. Sve to odvija se na tri nivoa. Prvo, i dalje se jasno može sagledati rodni disbalans u broju žena i muškaraca na odsjecima za filozofiju ili u broju zastupljenih tekstova autorki u najznačajnijim časopisima društvenih i humanističkih nauka. Na drugom nivou, neprisutnost ili veoma mali obuhvati tema koje su okrenute problemu razmatranja žene ili roda kao značajne kategorije. Na trećem nivou, eksplicitno ili implicitno zanemarivanje ključnih feminističkih i rodni koncepcija u istraživanjima i diskusijama u kojima to izostavljanje više nije akademski opravdano, ali još se zadržava zahvaljujući povezanosti s tradicionalnim pristupima ili prevaziđenim kanonima. Ono što svakako treba naglasiti jeste to da opstaju i razvijaju se i tri pristupa razumijevanju roda, dok se istovremeno naglašava važnost feminističke komponente u okviru ovog, sad već, opšteg pojma.

Epistemološki zaokreti

Promjene u zakonskoj regulativi postepeno dovode do pomaka u napredovanju ka rodnoj ravnopravnosti unutar visokoobrazovnih ustanova. To spoljašnje djelovanje na same institucije je neophodno, ali pokazuje se kao nedovoljno. Suštinski zaokret u akademskom prostoru moguće je postići tek kada se zasniva na promjenama iz samog obrazovnog procesa i na novim metodološkim pristupima i kada je naglašen kroz izbor problema kojima su okrenuta naučna

istraživanja. Kako je prethodno navedeno, feministička i rodna istraživanja već decenijama nisu nepoznanica na univerzitetima, ali isto tako se pokazuje da njihovi dometi imaju jasna ograničenja. Pitanje metodologije zato ostaje u fokusu razmatranja posebno kada se sagledava u odnosu na specifičnosti svake naučne oblasti. Istovremeno preplitanje interdisciplinarnog zahtjeva za prekoračivanjem granica u istraživanju i stalno dirkurzivno ojačavanje granica (klasičnih) disciplina konstanta je koja obilježava analizu i razumijevanje feminističkih i rodnih tema.

Nastoji li se istraživački pristupiti spolja koristeći metodološku formu uspostavljenu unutar feminističke i rodne teorije u naučnim disciplinama kao što je filozofija, to neminovno vodi ka sporovima koji se najčešće odnose upravo na pitanje očuvanja vlastitih granica. Predočeno jednostavnim pitanjem, koje se veoma često postavlja kao protivargument: da li je to onda, naprimjer, filozofski (sociološki, antropološki) pristup i da li su to filozofske (sociološke, antropološke) teme? Bez metodološke intervencije iz ove interdisciplinarnosti svakako ne bismo ni mogli govoriti o feminističkoj filozofiji ili sociologiji roda. To je ono što je omogućilo započinjanje rasprave i stvorilo mogućnost za istraživače i istraživačice, kao što se pokazalo s projektima ženskih studija. Zapravo, to je značilo početak borbe za priznanje žene kao ravnopravnog subjekta u akademskim raspravama, te prihvatanje i uvažavanje tema o rodu unutar naučnih istraživanja. Ipak, ima li se u vidu opšti pregled tema u okvirima savremene filozofije, s margina se počinjalo, ali nekoliko decenija poslije čine se da se na marginama i ostaje.

Deskripcija, analiza i razumijevanje potčinjenog položaja žena u društvu, svih oblika potčinjenosti, kao i načina na koji se to manifestuje, zahtijevalo je i preispitivanje osnova samog saznanja i glavnih teorija saznanja. Osnovna postavka od koje se polazi jeste: kako možemo biti sigurni u znanje koje stičemo o karakteristikama žene i muškarca, pitanjima pola i roda, seksualnosti, ako ostajemo na stanovištu da su prethodna znanja neupitna, nesumnjivo objektivna i najvećim dijelom nepromjenljiva, odnosno proglašena univerzalnim i nedodirljivim? Ta pozicija onog/one koji/a zahtijeva odgovore jeste na marginama, te ostaje pitanje: da li će te glasove čuti oni koji stvaraju ključne koncepcije koje su osnova društvenih i humanističkih nauka? Također, možemo pitati, da li je i danas žena potpuno priznata kao subjekt u akademskom prostoru? Sve su to glavni elementi feminističke epistemologije i metodologije koja se gradila prethodnih decenija kako izvan univerziteta tako i u malim jasno omeđenim prostorima na univerzitetima i na taj način djelimično uticala na promjene unutar klasično uokvirenih nauka.

Ovdje ćemo se kratko podsjetiti nekih od tema u okviru metodologije kojima se bavi tek jedna od feminističkih teoretičarki Sandra Harding. Datirajući

tačke zaokreta u promjenama metodoloških paradigmi u sedamdesete i osamdesete godine 20. vijeka, Harding naglašava stvaranje prostora i za razvoj feminističkih i rodnih teorija, te važnost njihovog presijecanje s razvojem filozofije nauke, postkolonijalnih i kulturoloških studija. (Harding, 2005: 5 - 6) Deceniju poslije, razvoj novih tehnologija, ali i istovremeni porast svijesti o ekološkim pitanjima i socijalnoj pravdi otvorili su nova tematska polja na mjestu ukrštanja s pitanjima i problemima roda. (Harding, 2005: 8 - 9) To je značilo da će se morati iznova preispitivati i graditi sama koncepcija objektivnosti imajući u vidu probleme na linijama: centri znanja moći – lokalno znanje; teorijski pristup istraživanju – analitički pristup zasnovan na novim/starim izazovima stvarnosti; stare koncepcije – promjena granica koncepcija i novi epistemološki zahtjevi; jasno određen okvir naučnog djelovanja – kulturološki pristup. Biti unutar samih promjena koje su omogućile nova pozicioniranja istraživača i istraživačica podrazumijevalo je i suočiti se s mogućim relativističkim tendencijama u nauci. Istovremeno, to je upravo omogućilo da se ponude novi odgovori kako graditi objektivnost na temelju onog što se sada produkuje zahvaljujući višeglasju onih koji prethodno nisu bili priznati i uvaženi kao subjekti koji učestvuju u proizvodnji znanja.

Prema Sandri Harding, ono što je upravo trebalo naglasiti jeste da više ne budemo zarobljeni u toj ideji, odnosno da ne budemo dio „sna o jednom jedinom, savršenom modelu znanja“. (Harding, 2005: 191) To ne vodi ka zaključku da u potpunosti relativizujemo sva prethodna znanja ili da negiramo rad unutar klasičnih oblasti nauke, već da se zapitamo na koji način je danas moguće govoriti o objektivnosti. Zastupanje neutralnosti kao osnove objektivnosti i potpuno udaljavanje od samog društva i onog što je oblikovano kulturom ne može biti glavni pravac, ali isto tako neophodno je naći način da se ne ostane zarobljen u tom obilju pukog materijala, mnoštvenosti i udaljavanja od dostignutih naučnih standarda. Ono što ne smijemo zanemariti, a što ističe svojom teorijom stajališta Sandra Harding jeste sljedeće: „Granična područja su se pojavila kao rezultat širenja i prenanastjenosti teritorija savremenog društvenog života. Epistemologije stanovišta artikulišu značaj oblika znanja koji mogu proisteci iz takvih 'teritorija'.“ (Harding, 2005: 249)

Sve ono što se sabira u feminističkim i rodnim teorijama krajem 20. vijeka dobrim dijelom rezultat je i uticaja epistemoloških preloma i rezova koje sa sobom donose (post)strukturalizam i postmoderne teorije. Ovi savremeni teorijski pristupi neminovno vode i ka novim zaokretima u klasičnim naukama, posebno u samoj filozofiji iz koje i izvire, iako se upravo unutar filozofije vode najveći sporovi o uticaju, dometu i vrijednosti ovih koncepcija. Ta nova epistemološka i ontološka premjeravanja i preispitivanja u većoj mjeri su omogućila proširenje prostora za feminističke i rodne teme nego uticaj metodologije iz

opšte feminističke i rodne teorije kao interdisciplinarne oblasti. Ono što se, ipak, pokazalo jeste to da je unutar klasičnih oblasti u svakom njihovom segmentu neophodno pokazati da postoji osporavanje određenih subjekata koji učestvuju u produkciji znanja i da rod jeste i pojam i analitička alatka kojom se upravo razobličavaju ta osporavanja i u humanističkim i u društvenim naukama.

U filozofiji se tako pokazalo da je zasnivanje feminističke filozofije samo početak otvaranja novih rasprava, ali da je zadržavanje unutar toga ono što neće dovesti do potpunog odgovora na pitanje: u kojoj mjeri je odbrana „stare“ objektivnost tek odbrana kanona, stereotipa ili čak pojednostavljenih pogrešnih ubjeđenja? Drugi korak jeste naznačiti na koji način to osporavanje i dalje djeluje u svakoj filozofskoj disciplini. U narednom poglavlju za primjer uzimamo ontologiju/metafiziku s obzirom na njenu dugu tradiciju, središnje mjesto unutar filozofije i značaj tema i problema koje obuhvata.

ONTOLOGIJA/METAFIZIKA I PITANJE RODA¹

Razmatrati najopštije pojmove u filozofiji, kao što je naprimjer pojam bića, prema kanonskom i tradicionalnom pristupu podrazumijeva baviti se onim što je apstraktno, univerzalno i filozofskom metodologijom zaokruženo i potvrđeno. Samim tim uklanja se mogućnost i stvara se otklon od uključivanja tema i problema koje zahvatamo unutar feminističkih i rodnihi teorija. To je osnova opšteg stava koji vlada u glavnim strujama filozofije i na početku 21. vijeka, a temelji se prvenstveno na tome da ne možemo povezivati polnost ili rodnost s opštim određenjem bića. Stoga se i čini da to ostaje nešto poput nikad prihvaćene stranosti ili nečeg nametnutog filozofiji. Iz ugla feminističke filozofije koja propituje ključne filozofske kanone, pokazuje se da takvi stavovi jasno naglašavaju u kojoj mjeri je neophodan sistematski dekonstruktivistički pristup kako bi se uvidjelo da ono što se proglašava opštim i univerzalnim upravo u sebi skriva ono suštinsko na čemu se temelji i zahvaljujući čemu ostaje i opstaje rodna asimetrija.

U analitičkoj filozofiji posljednjih godina feminističke filozofkinje pokazuje značajniji interes za rasprave o dometima feminističke metafizike. Početak ovih rasprava polazi od toga kako možemo jasnije odrediti šta je to i čime treba da se bavi ova filozofska disciplina. Kako ističe Charlotte Witt na ovaj izazov

¹ Uzmemo li u obzir cjelokupni okvir filozofije, to podrazumijeva da se suočavamo sa različitim pristupima određenja i same ontologije i metafizike, te pitanjima o tome da li je riječ o zasebnim oblastima ili možemo govoriti o jednoj oblasti i dvije razvojne faze. Također, neophodno je imati u vidu i dva različita pristupa: iz anglosaksonske/analitičke i kontinentalne-evropske tradicije. Za potrebe ovog teksta ne ulazi se u dalja razmatranja i sporenja već koristimo izraze i termine prema određenjima autora/ki koji se ovdje citiraju.

je moguće odgovoriti najmanje na dva načina. Prvo, da se na početku istaknu pol i rod kao kategorije, a da ostavimo po strani probleme o izboru odgovarajuće feminističke metodologije i njene (ne)usaglašenosti sa filozofskom metodologijom. Ili, ako se više naglašava drugačiji pristup, neophodno je razmotriti feminističku metafiziku kao novi pravac ili perspektivu u savremenoj metafizici. (Witt, 2011: 2) Ono što ostaje jasno, što je istaknuto kroz feminističku filozofiju, neophodno je tražiti i drugačiji način izražavanja, odnosno preispitati postojeću filozofsku terminologiju. (Witt, 2011: 3) Tek tada stvaramo uslove da sagledamo mjesta i načine na koji je bilo moguće da ove teme u potpunosti budu isključene iz metafizike, ali i da sada razmotrimo zašto feminino i maskulino jeste dio metafizičkog. Neke od tema koje se mogu obuhvatiti ovim okvirom jesu i problem (anti)esencijalizma, te debata realista i nominalista o pojmu roda. (Witt, 2011: 3)

Za Sally Haslanger važna su pitanja: da li je susret metafizike i feminizma moguć, a ako jeste šta mogu ponuditi jedno drugom i na koji način. Ipak, i za Haslanger, ostaje važno prethodno naglasiti šta to jeste metafizika u analitičkoj filozofiji danas i kojim temama se bavi, te navodi tri njena glavna dijela: „ono što jeste, odnosno ono što je realno“ (i predstavlja oblast ontologije); „proučavanje osnovnih pojmova koji se koriste u razumijevanju sebe i svijeta, na primjer - postojanje, predikacija, identitet, uzročnost, nužnost“; te „pretpostavke istraživanja ili prvi principi“. (Haslanger, 2000: 108) Sve do osamdesetih godina 20. vijeka pogledi teoretičara/ki koji se bave feminizmom i rodnim teorijama iz filozofije više su bili umjereni ka onom što bi osvijetlilo uzroke stereotipa, seksizma i mizoginije u svijetu stvarnosti ili da potpomognu teoretsko zaokruživanje rezultata dobijenih empirističkim istraživanjima. Sa većim brojem filozofa i filozofkinja koji iskazuju interes za ove teme postalo je jasno da to nije dovoljno i da sada pogled treba usmjeriti na drugu stranu – na samu filozofiju i ono što ostaje neosvijetljeno i nedokinuto u njenim osnovama. Kako naglašava Haslanger: „Postalo je jasno da su nauke, pa i filozofija, jednako podložne seksizmu kao i druge društvene institucije; što je još gore, one su bile te koje su nastavljale da obezbjeđuju alate koje upravo omogućavaju institucijama da ostanu u tim okvirima, što se pokazalo kao daleko veći problem.“ (Haslanger, 2000: 109)

Filozofija politike i socijalna filozofija su bile discipline u okviru kojih su se prethodnih decenija u većoj mjeri otvarali prostori i za feminističke teme. Od posebnog značaja bilo je uvođenje ovih tema u metafiziku/ontologiju. Ključno je bilo započeti raspravu o tome kako i zašto pojam roda nije dio onog što predstavlja „fundamentalnu strukturu stvarnosti na kojoj se zasniva sve ostalo“. (Mikkola, 2015: 2) Tek uzimajući u obzir ove tri filozofske discipline, kao i rasprave o epistemološkim zaokretima i novim metodološkim pristupima, stvara

se osnova da se pokrenu pitanja o suštini teorijske zasnovanosti patrijarhalne slike svijeta koja i dalje opstaje u filozofiji. To neminovno uključuje i poveznicu sa etičkim aspektom rasprave o feminizmu. „Političke vrijednosti koje pokreću filozofske projekte, presudno su vezane za pitanja o socijalnoj pravdi. Dakle, cilj zalaganja za kooperativni model teorije opravdanja jeste unapređivanje pravde na više načina. Kada se bavimo ontologijom, treba da budemo usmjereni ka temama o evidentnoj i normativnoj pravdi.“ (Mikkola, 2015: 24).

Razotkrivanje dubokih korijena (rodne) neravnopravnosti pokazuje se tako kao važan zadatak upravo unutar teorije same, jer se s pojmovima, terminologijom i diskursima započinju i završavaju građevine sistema. Razumijevanje strukture i dijelova cjelokupne stvarnosti, kao i osnova (ljudskog) bića ostaje u starim granicama, ne uzmemo li u obzir sve ono što je vjekovima ostajalo isključeno. Vrijednosti patrijarhata, ugrađene kako u filozofsku terminologiju tako i u odabir tema i problema koji se smatraju značajnim za filozofska istraživanja, pokazivače nesklonost i skriveni otpor prema feminizmu sve dok se ova pitanja ne razriješe unutar ontologije. Povezanost identiteta i ideologije u filozofiji kroz cijelu njenu istoriju i nije bilo u potpunosti odvojeno, premda je to tek istaknuto u znatnijoj mjeri sa razvojem marksističkih teorija i kroz dekonstruktivne zahvate u filozofiji 20. vijeka. Uprkos tome, jedan od argumenata za odbijanje rasprava o rodnim temama u filozofiji i dalje ostaje njihova (prevelika) ideološka obilježenost.

Da je neophodno razobličiti i ideološke diskurse u filozofiji smatra i Celia Amorós, te napominje da to onda znači sagledati i patrijarhalnu/seksističku ideologiju koja i danas obilježava stavove dobrog dijela filozofa. To je važno, jer tek na taj način je moguće u potpunosti razotkriti da antifeministički stavovi nisu samo dio ranije istorije filozofije ili pojedinačna ubjeđenja koja služe kao argumenti. Dijelom je to već prethodno predočeno u tekstu kada je naznačena važnost feminističkog pristupa epistemologiji, kako bi se jasno uvidjelo ko se (ne)priznaje kao subjekt koji proizvodi znanje. U najkraćem, kako naglašava Amorós, ideologija se oslikava u filozofiji „tako što neposredno uslovljava način na koji se misli o ženi i na koji se ona kategorizuje u filozofskoj sistematizaciji ideoloških predstava“ i na taj način „pristupa sistematskom isključenju žene iz tog diskursa“. (Amorós, 2017: 21)

ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Ženske i rodne studije, koje nastaju i razvijaju se na univerzitetima prethodnih pet decenija, bile su osnova za proizvodnju rodno orođenog znanja. Ovi programi, prvo kroz obrazovni, a kasnije i kroz naučno-istraživački rad, uticali su na porast svijesti o rodnoj ravnopravnosti i unutar akademskog prostora i izvan njega. Zahvaljujući tome, pokrenute su rasprave o odgovornosti naučnika

i naučnica za bavljenje feminističkim i rodnim temama, te su stvorene osnove za razvoj ove interdisciplinarnе oblasti i njen uticaj na druga istraživačka polja. To je bio poticaj da se postave i nova pitanja o pojmovima žene, pola i roda u klasičnim naučnim disciplinama, što je pokazalo da unutar ovih granica i dalje postoje otpori prema nastojanju da se sistematski i u potpunosti razumiju, analiziraju i dekonstruišu ostaci patrijarhalnog razumijevanja svijeta. Posebno se to odnosi na filozofiju kao jednu od ključnih humanističkih i društvenih nauka.

Značajno ostaje napomenuti da i dalje ostaje bitan spor na koji način definišemo, imenujemo i označavamo glavne filozofsko-feminističke termine i pojmove, te način na koji pristupamo kako produkciji znanja tako i tumačenju već izgrađenih i stvorenih epistemoloških podjela i klasifikacija. To će, ipak, biti nedovoljno ostane li po strani od ovih rasprava jedna od glavnih filozofskih disciplina – ontologija/metafizika.

Slijedeći strateški pristup preuzet iz feminističkih i rodnih teorija uspostavljena je i feministička filozofija, koja doprinosi da tumačenje roda ne ostane izvan ove oblasti, ali ono što tek predstoji jeste rad na tome da ova disciplina ne ostane tek jedan specifičan, skoro egzotičan dio na marginama filozofije. Te promjene treba da se odvijaju iz svake od filozofskih disciplina kao što su filozofija politike, epistemologija, etika, ontologija. U tekstu su predstavljene neki od izazova s kojima se danas suočavaju teoretičari i teoretičarke koji ukazuju na neophodnost novih pristupa u nastojanju da se ne govori samo o odnosu filozofije i feminizma ili feminističkoj filozofiji, već da se istražuje ono femininino i maskulino/rodno iz filozofije koja će biti oslobođena preostalih patrijarhalnih stega.

LITERATURA

- Amorós, Celia (Amoros, Selija), *Prilog kritici patrijarhalnog uma*, Karpos, Loznica, 2017.
- Harding, Sandra, *Multikulturalnost i nauka. Postkolonijalizmi, feminizmi i epistemologije*, CID, Podgorica, 2005.
- Haslanger, Sally, "Feminism and metaphysics: Negotiating the natural", in M. Fricker & J. Hornsby (ed.), *The Cambridge Companion to Feminism in Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, p. 107–126
- Mikkola, Mari, "Doing ontology and doing justice: What feminist philosophy can teach us about meta-metaphysics", *Inquiry*, Vol 58, No. 7-8, 2015, 780-805, DOI: 10.1080/0020174X.2015.1083469
- Witt, Charlotte (ed.), *Feminist Metaphysics. Explorations in the Ontology of Sex, Gender and the Self*, Springer, Dordrecht, 2011.

Feminist / gender theories, epistemological breaks, and ontology

ABSTRACT

The effort to answer the question - why, after the strong initial development of feminist philosophy/philosophy of gender, the problems addressed by theorists in these fields remain only a matter of discussion within smaller philosophical circles - remains open. Although part of the reason for this situation can inevitably be seen in the light of unattainable gender equality in society, which is reflected in the status of women in academia and science, the main purpose of this text is to focus on the theory within which indelible traces of patriarchal patterns and misogynistic approaches complicate and limit debates aimed at re-examining key philosophical concepts, systems, and methodologies.

Keywords: feminism, gender, epistemology, ontology, feminist philosophy.